

Kudrna, Jaroslav

[Mil'skaja [i.e. Mil'skaja], L. T. Světskaja [i.e. Svetskaja] votčina v Germanii VIII-IX vv. i eë [i.e. jeje] rol [i.e. rol'] v zakrepoštěni [i.e. zakrepoščeni] krestjanstva [i.e. krest'janstva]]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1958, vol. 7, iss. C5, pp. 148-151

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102817>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

funkcí, nýbrž že rozhodujícím činitelem v jejím rámci byla malovýroba. Že tudíž velké pozemkové vlastnictví bylo rozptýlené (Streubesitz) a nikterak v něm neprevládá velkovýroba. Tím bylo do značné míry ořeseno doposud uznávanou thesí o progresivitě vlastního feudálního hospodářství v raném feudalismu. Zároveň se však snažila řada badatelů popřít i zásadní rysy způsobu hospodářství, zvkládvaje ustálenou thesí o převaze naturálního hospodářství v raném feudalismu. Stavěla se do popředí úloha řemesel, zdůrazňovala se funkce peněžních transakcí a popíral se sám dosah znevolení. Specifikem Dopschových prací pak bylo, že mnohdy eklekticky slučoval tyto často nesourodé názory. Přesto, myslím, není správné, stavět všechny Dopschovy práce na stejnou rovnu jak činí Danilov. Dopschovi lze totiž přičíst výhradní eklekticismus až pro spis Die wirtschaftlichen und sozialen Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung a pro spisy časově následující (především Naturalwirtschaft und Geldwirtschaft in der Weltgeschichte), v nichž si Dopsch bezprostředně odporuje, kombinuje nejrůznorodější jejich prvky podle svých libovolných potřeb.

Dopschovy názory, které natolik ovlivnily moderní medievalistiku, možno shrnout asi do těchto thesí: neexistuje přerýv mezi antikou a středověkem, rané feudální pozemková držba i její organizační formy představují pouze jakési pokračování pozemkové držby z konce antiky, u Germánů nehrála hlavní úlohu občina, nýbrž od počátku se zde projevovala třídní diferenciovanost. V raném feudalismu se markantně projevuje koexistence různých prvků, nedochází k antagonistickým rozporům.

Ve své kritice Dopsche vychází Danilov především z kritiky Dopschova pojetí peněžního hospodářství, dokazuje názorně povahu těchto vztahů, jejich celkovou podřízenost vztahům feudální společnosti. Fakt, že Dopsch přecenil úlohu peněžního hospodářství, měl své příčiny v jednostranném výkladu tradičních listin. V tradičních listinách totiž skutečně převažuje renta v naturálních anebo renta v penězích. Ovšem je nutno mít na mysli, že tradiční listiny neměly nikterak za úkol tuto rentu fixovat. Danilov má pravdu i tehdy, tvrdí-li, že Dopsch absolutisuje peněžní vztahy a ignoruje jejich čistě výpomocnou roli, stejně jako náhodný ráz jednotlivých ustanovení (na př. poměry v Ediktu Pistense, které by svědčely pro Dopschovu koncepci, byly vyvolány invasí Normanů a pod.). Základní omyl Dopschův spočívá podle Danilova v tom, že změňuje prvky nájemné, které se mohou vyskytovat v jakémkoliv společenském systému, za systém nájemných vztahů, který je možný jenom tehdy, když výrobce plně disponuje svou pracovní silou (str. 33) a to je možné až v době, kdy převládá kapitalistický výrobní řád.

Ostatní námítky Danilova proti Dopschovi nejsou již tak zásadní povahy a je možno říci, že s nimi přišla buržoasní historiografie. Na př. v otázce funkce měst v raném feudalismu, kterou Dopsch přecenil především na základě chybné historické interpretace výsledků, k nimž došla historická archeologie a nepřihlédl, na př. v případě Mohuče a Treviru — tentokrát výjimečně — k údajům listinného materiálu, údajům, z nichž jasně vyplývá rustikální charakter těchto „měst“. Rovněž je možno říci, že nepochopil plně funkci t. zv. propouštění na svobodu, které, zvláště pokud bylo uskutečněno činiteli církevními, neznamenalo nic jiného než převedení z jedné závislosti v druhou (str. 57). A konečně je i na první pohled zřejmo, že Dopschova theorie o „emancipaci“ některých vrstev společnosti vlastně zachycuje jeden moment feudalisace, totiž přeměnu otroka v nevolníka.

Jakkoliv vývody Danilovy nemají stejnou hodnotu — některé jsou dokonce diskutovatelné — je možno směle říci, že tato studie představuje nejsystematičtější rozbor a zároveň i kritiku Dopschových názorů.

Jaroslav Kudrna

L. T. Milskája: **Světskája votčina v Germanii VIII—IX vv. i eš rol v zakra-poštěni krestjanstva**. Moskva 1957, str. 212.

Je zajisté hodno pozornosti, že se v sovětské vědecké produkci objevuje neustále větší počet prací zabývajících se přechodem od společnosti prvotně pospolné či společnosti otrokářské k společnosti feudální. Sovětská medievalistika, opírajíc se o velké zkušenosti pokrokové ruské vědy (Kovalevského, Vinogradova a částečně i Petruševského) dospěla již do stadia, kdy se mohla dokonce pokusit o celkový pohled na toto období v západní Evropě. I když práce Neusychina, Voznikovněnie zavisimovo krestjanstva v zapadnej Evropě, jednoho z předních představitelů sov. medievalistiky, se nevyvarovala řady jednostrannosti, poskytla na druhé straně nemnoho poučení, jak pracovat marxisticky s barbar-skými zákoníky jako prameny. Na rozdíl od této práce, jejíž recenzi jsem podal v časopisu Právník 1957 č. 9, má studie Milské sice monografický charakter — thematicky se váže k otázkám, týkajícím se vzniku světských feudálů a světského feudálního vlastnictví v jižním a středním Německu — svým dosahem metodologickým však zasahuje do pro-

blematiky celé rané medievalistiky. Thema, které si Mílská vybrala pro svou studii — jde jí o průzkum některých stránek procesu formování závislého rolnictva, není samo o sobě v historické literatuře něčím novým. Zabývala se jím už v pracích monografických či syntetických buržoasní medievalistika — a i v sovětské medievalistice bylo učiněno nemálo pro jeho zvládnutí. (Vedle již zmíněné práce Neusychinovy, práce Graciánského, Danilova a pod.) Musí nás tedy zajímat předem i otázka, jak se autorka k výsledkům uvedených prací staví.

Jak vysvítá z celkové dispozice práce, vyrovnává se se starší literaturou především v úvodu své studie (str. 4—14). Jednotlivé autory pak hodnotí především podle toho, jak se dovedli postavit k zásadní otázce, souvisící s uzlovým bodem její práce, totiž, kdo byli oni svobodní darovatelé, kteří jsou v tradičních listinách nositeli darování.

Je známo, že většina starších autorů i autorů t. zv. „kritického směru“ považovala darovatele tradičních listin za svobodné rolníky. Rozdíl mezi staršími a novějšími názory buržoasní historiografie byl pouze v tom, že starší historiografie (Eichhorn, Waitz, Brunner) viděla ve svobodných především občiny, kdežto moderní historiografie buržoasní kladla důraz především na existenci svobodného občinou nevázaného rolnictva v době karlovské, popírajíc jak depresi (Dopsch), t. j. fakticky jeho znevolnění. Existoval ovšem ještě jeden směr v buržoasní medievalistice, reprezentovaný především Wittichem a Gutmannem, který upozornil sice správně, že převážná část tradentů doby karlovské musí být chápána jako velcí vlastníci půdy, omyl autorů tohoto směru však byl, že kladli počátky velké pozemkové držby do doby Tacitovy. Autorka má zajisté pravdu, když vytyčuje styčné body mezi Carem a Dopschem na straně jedné a Wittichem na straně druhé. Spatruje jej v tom, že oba dva směry buržoasní medievalistiky popíraly převrat ve společenské struktuře 8.—9. stol. Ovšem přitom je nutno podotknout, že autorka hodnotí některé práce neúplně — máme na mysli především známé studie Lütgeho — a tak se stává, že některé zásady, které dále vytyčuje pro práci s materiálem svého okruhu vypadají v celkovém kontextu jako její novum, ačkoliv jde o poznatky, jež byly zcela běžné v předcházející medievalistice (na př. poznatek, že listiny obřežejí jen jednu stránku společenského života, že počet tradentů se nekryl s počtem obyvatel vesnic, že s kartuláři možno pracovat jen pod jakýmsi šikmým hlediskem (str. 18 a dal.).

Poneždek překvapuje, že autorka při zpracování listin nevyužila poznatků moderní diplomatiky. Je nutno poznamenat všeobecně na okraj její práce, že se mohla více opřít o předcházející práce především pokud jde o dílčí závěry o listinách, tradičních knihách a pod. Stejně nejsou uvedeny běžné názory o funkci donací. Zato velmi přesvědčivě znějí autorčiny rozborly možností použití statistické metody. Jak známo, snažil se statistickou metodu aplikovat na listiny svatohavelské Caro, na materiálu saského okruhu Wittich, bavorského Gutmann. Autorka zastává podle mého názoru zcela správné stanovisko (str. 19 a dal.), že statistické metody lze použít jen v případech tradičních zápisů loršských, které se dochovaly v pozdějších opisech a na nichž je možno zkoumat pouze předmět darování, ne však podmínky, za nichž bylo darování uskutečněno; kdežto v jiných případech, kde se nám listiny zachovaly buď v originále anebo raných opisech, musí jít především o postížení kvalitativní stránky darování statistická metoda zůstává bezmocna tam, kde jde o zjištění podmínek, za nichž byla darování uskutečněna. Je ovšem i zde nutno poznamenat, že takovéto rozborly nebyly starší medievalistice neznámy, stačí si přečíst na př. Bitteraufův úvod k Freisingenskému kartuláři.

Jak již naznačeno, hlavní zájem autorčin se soustřeďuje na zjištění, ke které společenské vrstvě lze počítat jednotlivé dárcy, kteří vystupují v listinách. Autorka přitom zkoumá, využívajíc některých názorů Grekovových, koho můžeme rozumět pod svobodným rolníkem a dospívá na základě rozboru podmínek jednotlivých darování, počtu darování a jednotlivých tradentů k názoru, že tyto tradenty můžeme počítat vesměs mezi feudály, jakmile u nich narazíme na mansus indominitatus. Tento názor se nám zdá sice správný, dlužno však opět podotknout, že nejde opět o názor nikterak nový, nýbrž že na základě něho jsou již vybudovány studie Wittichovy (srovnej na př.: Die Frage der Freibauern, Zeit. der Savigny-Stift. 1901, str. 273 a d.).

Poté když autorka blíže určila základní hledisko theoretické práce a naznačila theoretické hledisko, pod kterým k materiálu přistupuje, vymezuje tři základní problémy, které podle jejího názoru mají pro danou tematiku základní význam. Vzájemný vztah světské a církevní pozemkové držby (str. 36—90), třídní povaha prekarie (str. 91—114) a zařazení darovatelů. Věnujeme nyní pozornost některým výsledkům, ke kterým autorka dospěla. Je nutno konstatovat, že se jí podařilo skutečně na řadě případů objasnit třídní charakter jednotlivých donací. Tak z rozboru tradičních listin weissenburských vyplývá (str. 30—46), že většina darovatelů v těchto listinách jsou již feudálové, kteří předávali

církvi své statky buď s vyhrazením jistých podmínek anebo bez jakýchkoliv podmínek. Zajímavé s hlediska historikova je, jak Milská objasňuje tento jev. Vychází totiž z jistých předpokladů ekonomického charakteru, že totiž darovatelé, světší feudálové, nechťeli pozbyt veškerých práv svého vztahu k půdě, kterou měli kdysi ve vlastnictví a kterou postupovali církvi, ježto již sám systém obdělávání půdy (trojpolní hospodářství), přímus, který z něho vyplýval, vedl je k tomu, aby podrželi jakousi kontrolu nad možnou církevní dispozíci půdou.

Autorka pak přechází k vylíčení funkce, jež sehrály donace při rozkladu obcí (str. 54—73). Samotnou teorií obcí se široce nezabývá, pokud jde o vymezení pojmů, jimiž se občina označuje, zdá se, že autorka nevzala v úvahu všechny názory, které se o jejich významu vyskytly, stejně jako se poměrně povšechně vyrovnala se všemi námitkami Dopsche, Ganahla a Lütgeho. Tím ovšem nechceme říci, že by jednotlivé závěry, k nimž autorka dospěla byly nepřesvědčivé. Snad za největší přínos této podkapitoly — Svetskie votčniki i občina — lze počítat, že se v ní objasňuje, a to na konkrétním materiálu, hospodářská funkce obcí v období raného feudalismu (ukazuje se, že na občině měli účast jednak obcíníci, kteří jinak již pozbyli svého alodu, dále svobodní rolníci-občínici a konečně i malí feudálové, kteří si vůči občině obovali nejvyšší práva). Je jenom litovat, že se Milská nepokusila a analýsu vztahu mezi občinou a trojpolním hospodářstvím.

Konečně v třetí podkapitole prvního oddílu dotýká se Milská postavení závislého rolnictva (str. 74—90). Její těžiště spočívá v těchto zjištěních. 1. Počet nesvobodných se nemusil shodovati s počtem darovaných lánů. V tradičních listinách vyskytují se četné případy, kdy lány byly předávány bez nesvobodného uživatele. Tento fakt lze vysvětliti dvojím způsobem. Klášteru se dostalo pouze právo užívat půdy, exploatace půdy však byla nadále záležitostí nevolníků, patřících světskému feudálu, anebo bezprostřednímu uživateli byli svobodní. Tato druhá domněnka je ovšem značně nepravděpodobná a Milská se od ní v zápětí distancuje, ukazující, že v tradičních listinách jsou četné případy, z nichž vyplývá, že byli darováni klášteru i svobodní (liberi) s lány. Šlo o jakýsi projev nivelisace jednotlivých vrstev obyvatelstva (str. 81).

2. V samotných tradičních listinách obráží se již podle autorky vyšší stupeň vyšší fáze znevolněného kdysi svobodného rolnictva (stav konečně známý i z Lex Alamannorum). V závěru prvního oddílu dospívá autorka k některým zajímavým postřehům o vzájemném vztahu renty v úkonech a renty v penězích a renty v naturáliích. Že v listinách karlovenského období převažuje renta v naturáliích, možno vysvětliti zvláštním charakterem těchto listin — v nich jde především o darování malých feudálů, kteří si podmínky zpětného propůjčení dovedli zajistit poplatky v rentě v naturáliích. Zmínky o robotě jsou proto řídké, že feudál je měl na mysli jenom v případě, kdy měl bezprostřední zájem, aby nevolníkům nebyly kladeny vyšší povinnosti (str. 85 a d.).

Značně smělá ve své koncepci je druhá část práce, kladoucí si za úkol objasnit třídní charakter prekarie v karlovenské době (str. 91—114). Autorka analyzuje nejdříve prekarii ve formulářových sbírkách, a snaží se ukázat, že pouze výjimečně se prekarie vztahovala na malé rolníky. A podobná je situace i v samotných tradičních knihách. Autorka má zajisté pravdu v tom, že prekarie není něčím jednotným, nýbrž že tento vztah byl uplatňován k různým vrstvám společnosti. Nepřesvědčivá je však vývojová stupnice prekarie. Prekarie se týkala zprvu držby rolníkovy a teprve později byl vztah prekarie rozšířen. Autorka si totiž vůbec nepoložila otázku, co znamenala prekarie ještě v starší době, v době upadající otrokářské formace a je možno právě tehdy pozorovat přechod od vztahu nájemných ke vztahům vyšší feudální závislosti. Právě tato prekarie zůstává nepovšimnuta. Konečně nelze již na dnešním stupni bádání klást prekarii před beneficium. Oba vztahy se vyskytují vývojově současně — beneficium bylo již v římské době protipólem prekarie, a že ve sféře moci státní figuruje beneficium bez prekarie lze vysvětliti tím, že státní moc nepotřebovala prekarie k zajištění svých prerogativ. Snad právě v této kapitole se nejmórkantněji projevuje fakt, že autorka ne plně dostatečně využila možností, jež jí skýtala starší právní historiografie. — Přes tyto výhrady lze ovšem se základní koncepcí Milské souhlasit. Proti některým jiným historikům totiž názorně ukázala, že prekarii nelze považovat za hlavní prostředek znevolnění.

Jádro práce Milské se soustřeďuje do třetí kapitoly, v níž se Milská snaží podat důkaz svrchu již zmíněné these, že základní masu tradentů představovali feudálové. Vycházejíc především z tradic okruhu loršského, vytýčuje několik kritérií pro posouzení úlohy tradentů. Podle nich je rozděluje do čtyř skupin. V první jsou pouze ti, kteří darují pouze na jednom místě a jako poslední figurují ti, kteří darují na více místech. Za příklad si vybrala několik středoněmeckých osad, na prvním místě Dienheim a shledává,

že převažují oni dárce, kteří darují na více místech. Statisticky vyjádřeno kolísá jejich počet od 50—60 %, kdežto ve skupině první, pod níž by nejspíše bylo možné subsumovat malé rolníky, není víc než 10—15 %. Autorka ovšem poukazuje — a zde se plně shoduje s Gutmannem a Carem — že ani v případech, kdy šlo o darování na jednom místě, nelze darovatele ztotožňovat bezce všeho se svobodným rolníkem. Konečně autorka vlastně pouze precizuje myšlenky Wittichovy a Dopschovy, když se snaží určit, co představovaly takové osady jako Dienheim. Nešlo zde nikterak o velkostatek ani o několik „votčin“, nýbrž vlastně o souhrn několika zemědělských údělů, majících různý hospodářský význam. Jejich majitelé se pak přibližují vlastníkům feudálního typu. Jde totiž v jejich případech o typickou rozptýlenou držbu (Streubesitz). Autorka dále ukazuje, že poměry v okruhu loršském a fulském nejsou nikterak výjimečné. S jejich obdobou se setkáváme i v oblastech středního, jižního a jihozápadního Německa — ačkoliv v některých těchto oblastech je počet tradentů svobodných rolníků nepoměrně větší než v Sasku. V Alamánii se dá ještě konkrétně sledovat rozpad staré velkorodiny. Závěrem si autorka ověřuje některé své vývody rozбором karlovských kapitulářů. Tyto právní dokumenty byly již v historické literatuře nesčíslněkrát prodiskutovány — spor mezi jednotlivými badateli byl v tom, kdo má být považován za hlavní masu obyvatelstva, zdali jednoláníci nebo čtyřláníci. Autorka se kloní k názoru, že oni držitelé, kteří již disponovali čtyřmi lány, mohou být považováni za feudály, a že to byli oni, o něž se opírala státní moc, pomáhajíc jim uvádět v závislost menší držitele. Tudíž i tyto prameny potvrzují, že proces feudalisace byl v době karlovské v Německu zhruba dokončen. — Práce Milské překvapuje jednak svou odvahou, jednak důsledností, s jakou jsou jednotlivé analýsy prováděny. Je možné říci, že mezi medievalistickými pracemi jí náleží úloha vskutku průkopnická.

Jaroslav Kudrna

Naše nové archivní inventáře a katalogy.

Velmi rychle narůstá od r. 1954 počet archivních Průvodců, vydávaných Archivní správou ministerstva vnitra. Jejich významu vědeckému odpovídá zájem o ně, který se projevuje i v tom, jak mnoho se o nich v odborných časopisech píše. Bibliografii referátů a zpráv o Průvodcích nehodlám tu dále rozmnožovat. Je však rozhodně třeba uvítat a zaregistrovat novou skutečnost, že totiž v rámci edičního programu Archivní správy došlo k zahájení už i druhé (ve srovnání s Průvodci vyšší) etapy plánovitého zpřístupňování zvláště významných archivních celků formou archivních katalogů nebo inventářů. Zcela právem dostalo se při tom hned ve dvou případech pozornosti vyslovené středověkým archivním celkům. A právě o nich je po mém soudu na místě podrobněji referovat vzhledem k jejich zvláštnímu významu pro naši medievalistickou heuristiku, o níž by se jen omylem mohl někdo domnívat, že byla v míře jen přibližně dostatečně vybavena již naším dějepisectvím positivistickým.

V čele nové publikační řady, nazvané „Inventáře a katalogy“, stojí silný svazek obsahující katalog všech předhusitských listin a listů (vcelku 921 kusů), chovaných v archivu pražské kapituly (Inventáře a katalogy. 1. Archiv pražské metr. kapituly I. Katalog listin a listů z doby předhusitské [—1419], stran 385, 8° + 16 obr., Praha 1956), tedy listinného celku, který je u nás jasně jedním z nejcennějších. Autoři katalogu, dva naši mladí medievalisté Jaroslav Eršl a Jiří Pražák, úvodem praví, že zprvu (r. 1953) při určování způsobu a zásad chystané práce vycházeli z jejího účelu a zaměření, berouce zřetel na potřeby historie (zejména heuristiky), archivní vědy, diplomatiky a sfragistiky a přihlížejíce k poznatkům, které plynou z jiných prací obdobných, konkrétně ze známého Kossem založeného Katalogu archivu české koruny a z mých Inventářů archivů zrušených klášterů moravskoslezských. Roku 1954 — jak dále praví — dostalo se jim závazné opory ve stručných směrnících pro inventarisaci a katalogisaci listin, které byly tehdy (i za jejich účasti) vypracovány na půdě tehdejší Archivní komise a publikovány v Archivním časopise (1954, str. 11, dále cit. Směrnice). Možno dodat, že citlivě reagovali i na některé podněty, s nimiž se setkali v nové cizí literatuře. Konec konců se však referát o jejich katalogisacním díle redukuje v odpověď na otázku; do jaké míry se jim tu podařilo proměnit literu Směrnice ve vědecký čin. O to se chci také pokusit, třebaže tím snad poněkud naruším jinak žádoucí souvislost věcí.

Předchozími generacemi kapitulních archivářů byly v početných případech zařazeny do fondu kapitulních listin a listů různé zlomky listin, které byly sňaty s desek kapitulních rukopisů, jejich předsádek atd. Tím jsou předznamenány zvýšené potíže s datováním a vůbec určováním kusů, před nimiž stáli autoři katalogu. Vyrovnávali se s nimi poctivě v rámci poznámkového aparátu k svému dílu a nejedno dosavadní určení i datování tu podstatně zpřesnili. Nevelký počet kusů, které bylo možno vročit jen přibližně do prvních